

VERHANDELING

OVER

PALINGENESIE EN METEMPSYCHOSIS.

VERHANDELING

OVER

PALINGENESIE EN METEMPSYCHOSIS

VAN

S. KARSTEN.

EENE VOORLEZING

GEHOUDEN IN DE

DERDE KLASSE

VAN HET

KONINKLIJK NEDERLANDSCH INSTITUUT.

AMSTERDAM,
JOHANNES MÜLLER.
1846.

GEDRUKT BIJ C. A. SPIN & ZOON.

OVER

PALINGENESIE EN METEMPSYCHOSIS.

DOOR

S. KARSTEN.

Gelezen in de Vergadering van de Derde Klasse van het Koninklijk Nederlandsch Instituut van 9 *October* 1838.

OVER
PALINGENESIE EN METEMPSYCHOSIS.

Eene Bijdrage tot de kennis der Orphische en Pythagorische leeringen [1].

Onder de godsdienstige en wijsgeerige denkbeelden der ouden, zijn er geene meer der aandacht waardig dan die, welke tot de onsterfelijkheid der ziel betrekking hebben. Zij zijn belangrijk voor den wijsgeer, aan wiens blik zij de bespiegelingen der voorgeslachten omtrent 's menschen oorsprong en bestemming openleggen; belangrijk ook voor den letterkundige, daar zij aan vele plaatsen van dichters, geschiedschrijvers en wijsgeeren raken, en aan de kritiek ruime stof tot onderzoek aanbieden.

Eene der zonderlingste en vermaardste leerstellingen omtrent de ziel is die der Palingenesie of Metempsychosis. De hoofdinhoud er van is deze: dat de ziel na den dood op nieuw in dit leven terugkeert en herhaaldelijk herboren wordt, hetzij

[1] Behalve de door mij in deze verhandeling aangehaalde geschriften, vindt men nog verscheidene verhandelingen en aanteekeningen over dit onderwerp aangewezen bij WOLF, ad Origen. Philos. Opp. T. I, p. 880, m. STURZ, Pherecyd. fragm., p. 10 sq. BODE, Orpheus, p. 152, not. 35. KARSTEN, Empedocl. rell., p. 510, n. 27. Het hoofdwerk is: GUIL. IRHOVII, de Palingenesia Vett., etc. Amstel. 1733, 4to.

als mensch, hetzij in de gedaante van een dier of zelfs van eene plant, totdat zij, na eenen door het noodlot bepaalden kring te hebben doorloopen, in hooger sfeer of zaliger oord, als het doel harer bestemming, aanlandt.

Deze meening treffen wij, gelijk bekend is, ook in Griekenland aan; intusschen ligt zij hier nog in een half duister, daar zoowel over den oorsprong als over den zin derzelve de gevoelens zeer uiteenloopen. Sommigen gelooven, zonder het echter door voldoende bewijzen te staven, dat dit gevoelen reeds in de Eleusinische of Orphische geheimenissen zinnebeeldig verkondigd is; anderen beweren op grond van geschiedkundige getuigenissen, dat hetzelve het eerst door PYTHAGORAS in Griekenland gebragt en uit de Pythagorische school in de zoogenaamde Orphische mysteriën overgegaan is [2]. Eenigen beschouwen het als eene ernstige leerstelling, anderen als eene mythe of allegorie, waarin men het denkbeeld der

---

[2] Het eerste dezer gevoelens is omhelsd door GESNER, Prolus. qua ostenditur dogma de perenni animorum natura per Eleusinia propagatum esse mysteria; in Biogr. Goetting T. II, p. 87, mij slechts bekend uit de aanhaling van LOBECK, Aglaoph. p. 244 (aa); verder door DE VILLOISON, de triplici Theolog. p. 33—66, geplaatst achter DE ST. CROIX, Mystères du Pagan. T. II; vooral door CREUZER, Symbolik, T. IV, p. 520 en T. III, p. 444, alwaar hij als slotsom zijner onderzoekingen opgeeft, dat de metempsychosis is: »ein Dogma früherer Priesterschaften »von denen es die Bildner der Griech. Menschheit empfingen; und es kann so»mit, unsern obigen Grundsätzen gemäss, ein Orphisches Dogma heissen.'' Hetzelfde stelt BRANDIS, Handb. der Griech. Röm. Philos. T. I, p. 88, echter slechts als *waarschijnlijk*. Ook BOECKH, Pindar. Explicatt., Olymp. II, p. 130, zegt van de metempsychosis: »vel ante Pythagoram illud placitum late disseminatum erat.'' Van het tegenovergestelde gevoelen is ZOËGA, de Obelisc. Usu, p. 298 sq., alwaar hij stelt: »Metempsychosis ante Pherecydem et Pythagoram in hac gente »nullum occurrit vestigium.'' Vooral wordt dit beweerd door LOBECK, Aglaoph. p. 800 sq. Ook BODE, Orpheus, p. 152, n. 35, en G. BERNHARDY, Grundriss der Griech. Lit. II, p. 292 zijn van dit gevoelen.

onsterfelijkheid hebbe ingekleed [3]. Het schijnt dat de kritiek over deze punten nog geene beslissende uitspraak gedaan heeft; het doel dezer bijdrage is, door eene opmerkzame overweging van de hoofdplaatsen der oude schrijvers betreffende dit onderwerp, eenig licht over hetzelve te verspreiden.

De woorden *παλιγγενεσία* en *μετεμψύχωσις*, of hetgeen daarvoor gebruikelijker was, *μετενσωμάτωσις*, zijn van lateren stempel en, voor zoo ver ik weet, eerst in de 1ste of 2de eeuw na CHRISTUS geboorte in zwang gekomen; de oudere schrijvers, HERODOTUS, PLATO, ARISTOTELES en anderen, drukken het denkbeeld door eene omschrijving uit [4]. Gewoonlijk worden deze

[3] IRHOVEN, de Palingen., L. III, c. 1, p. 406 sqq. betoogt: metempsychosin symbolice capiendam esse. THEOPH. WERNSDORFF daarentegen schreef eene dissertatie de Metempsych. Vett. non figurate, sed proprie intelligenda. Viteb. 1741. GATTERER wederom, de Metempsychosi immortalitatis symbolo; in Nov. Comment. Societ. Goetting. Vol. IX. Deze beide verhandelingen ken ik slechts uit aanhalingen. RITTER, Gesch. der Phil. I, p. 424, zegt: »Die Lehre von der Seelenwan»derung gehörte wohl gewiss zu den heiligen Mythen der Pythagoreër, und daher »lässt sich vermuthen, dass manches in ihr den philosophirenden Pythagoreërn nur »bildlich gegolten habe." Niet als zoodanig beschouwt het BRANDIS, Handb. der Gesch. der Griech. Röm. Philos. p. 500 sq. CREUZERS gevoelen is daaromtrent minder stellig. Vgl. Symbol. T. I, p. 425, en Comment. Herod. p. 333. Reeds de oude Platonici waren het niet eens over den zin der metempsychose, vooral wat PLATO betreft. Zie WYTTENBACH. ad Phaedon. p. 210 sqq. Bij dit verschil van uitlegging komt het er voornamelijk op aan: *in hoe verre?*

[4] Bijv. HEROD. II, 123. PLATO, Phaedon. p. 70—72, en elders. ARISTOT. de Anima, I, 3 extr. Zelfs PLUTARCHUS, de Esu carn. III, p. 998 (T. X, p. 154, Reisk.) bedient zich van deze omschrijving: *τῆς λεγομένης ταῖς ψυχαῖς εἰς σώματα πάλιν μεταβολῆς*. Waartoe zoo vele woorden, indien het woord *μετεμψύχωσις* of een der genoemde aangenomen geweest ware? *παλιγγενεσία* komt wel bij PLUTARCHUS voor, en reeds bij oudere schrijvers, maar niet in de strikte beteekenis van *zielsverhuizing*. (Zie noot 6.) In dezen zin schijnt het, dat CRONIUS, een Platonist van de IIde eeuw, dit woord, zoo niet het eerst, althans meer bepaaldelijk

woorden als synonymen gebezigd, somtijds echter worden zij onderscheiden, zoo als door SERVIUS, volgens wien *metempsychosis* beteekent eene dadelijke verhuizing der ziel, waarbij zij na den dood *onmiddellijk* in een ander ligchaam overgaat, *palingenesie* een herboren worden of terugkeer in het ligchaam *na verloop van een' tusschentijd*, gedurende denwelken de ziel in de onderwereld vertoeft: het eerste dezer gevoelens kent hij aan PLATO, het tweede aan PYTHAGORAS toe [5]. Deze onder–

bezigde, zoo als men kan opmaken uit NEMESIUS, de Nat. hum. c. II, § 51, ed. Matth. *Κρόνιος μὲν γὰρ ἐν τῷ περὶ παλιγγενεσίας, οὕτω δὲ καλεῖ τὴν μετενσωμάτωσιν, κτλ.* Waartoe deze verklaring er bij te voegen, indien *παλιγγενεσία* in die beteekenis algemeen gebruikt ware geweest? De beide overige woorden, *μετεμψύχωσις* en *μετενσωμάτωσις*, komen als bekend en aangenomen voor bij TERTULLIANUS, de Anima, c. 31; het laatstgenoemde is echter bij de wijsgeeren het algemeenst aangenomen geweest. CLEMENS ALEX., Strom. VI, p. 633, A. Sylb. *τὸ περὶ τὴν μετενσωμάτωσιν τῆς ψυχῆς δόγμα.* Op eene andere plaats, Strom. VII, p. 717 D., zegt hij daarvoor *τὴν μετένδεσιν τῆς ψυχῆς*. Bij PLOTINUS en in de Neo-Platonische school is *μετενσωμάτωσις* het gebruikelijkste, gelijk reeds is opgemerkt door WYTTENB. ad Plat. Phaedon, p. 210 sq. en CREUZER, Annot. in Plot. Ennead., T. III, p. 124 sq. Echter bezigen zij ook het woord *μετεμψύχωσις*, bijv. PORPHYR. de Abstin., IV, § 16. Beide woorden drukken hetzelfde uit: *μετενσωμάτωσις* is *transcorporatio*, scil. *animi; μετεμψύχωσις transanimatio*, scil. *corporum* sive *materiae*. Er is dus geene reden om aan het eene boven het andere den voorkeur te geven.

[5] SERV. ad Aen. III, vs. 68: »Plato perpetuam dicit animam et ad diversa cor»poratransitum facere *statim*, pro meritis vitae prioris; Pythagoras vero non *μετ»εμψύχωσιν* sed *παλιγγενεσίαν* esse dicit, hoc est, redire, sed *post tempus*." IRHOVEN deze plaats aanhalende, voegt er bij, p. 41: »Quae quid sani habeat »distinctio non video. Id autem satis apertum, Pythagoram et Platonem in hisce »fuisse *ὁμοδόξους* idemque penitus statuisse." Dit laatste is moeijelijk te verzekeren. Echter is het onderscheid, dat SERVIUS tusschen PLATO en PYTHAGORAS stelt, niet juist; waarschijnlijk moeten de namen omgezet worden. Bij PLATO verloopt er tusschen het sterven en herboren worden een tusschentijd; volgens PYTHAGORAS, zegt SENECA, »nulla anima interit, nec cessat quidem nisi tempore exiguo, dum in aliud corpus transfunditur." Epist. 108. Vgl. ZOËGA de Obelisc. p. 311, not. 38.

scheiding schijnt echter noch op de beteekenis dier woorden gegrond, noch algemeen aangenomen te zijn. In het begrip der beide woorden ligt veeleer een ander onderscheid, namelijk dit: *παλιγγενεσία* beteekent in het algemeen een herboren worden uit den dood in het leven, *μετεμψύχωσις* of *μετενσωμάτωσις* drukt daarbij uit den overgang der ziel van het eene ligchaam in het andere [6]. En dit onderscheid, ofschoon door de latere Platonisten en Pythagoristen niet in het oog gehouden, dewijl in hun begrip de beide denkbeelden van *herboren worden* en *zielsverhuizing* ineenvloeiden, behoort echter wel in het oog gehouden te worden, dewijl in de voorstellingen der oude wijzen en dichters dit onderscheid wezentlijk plaats vindt, gelijk wij nader zullen opmerken.

Vragen wij naar den oorsprong dezer leer, wij vinden dien in Azië. De Oosterling tot afgetrokkene overpeinzingen geneigd, en zich in mystieke beschouwingen over het ontstaan en het einde aller wezens verdiepende, bovendien slechts een flaauw bewustzijn bezittende van menschelijke waarde en zelfstandigheid, kwam reeds vroeg op het denkbeeld, dat al wat leeft en ademt, menschen, dieren, planten, het uitvloeisel is van éénen geest; dat alle vergankelijke wezens slechts verschijnsels of openbaringen zijn van één eeuwig wezen, hetwelk

---

[6] In zoodanigen algemeenen zin komt *παλιγγενεσία* voor bij den Evang. Matth. XIX, 28, van de *opstanding;* en in dergelijke beteekenis wordt het ook bij PHILO JUDAEUS meermalen gebruikt van de *hernieuwing der wereld*, bijv. de Cherub. Vol. I, p. 159. Cf. MANGEI. ad. h. l. Van het *herboren worden der zielen* wordt het gebezigd door PLUTARCHUS, de Esu Carn., Orat. I, extr. p. 996; Or. II, p. 998 (T. X, p. 144 en 153 Reisk.); vervolgens ook bij lateren, zoo als bij CLEMENS ALEX. Strom. III, p, 451, alwaar hij van de Brachmanen zegt: *καταφρονοῦσι δὲ θανάτου καὶ παρ' οὐδὲν ἡγοῦνται τὸ ζῆν, πείθονται γὰρ εἶναι παλιγγενεσίαν.* Vgl. STEPHANI Thes. L. Gr. Ed. Hase. s. v.

zich als een Proteus in eene oneindige verscheidenheid van gedaanten vertoont, en in eene gestadige afwisseling van sterven en geboren worden alle trappen van het natuurrijk doorwandelt. In dat denkbeeld vindt hij het raadsel opgelost, zoowel van het treurig lot en den kortstondigen duur, als van het onafgebroken voortbestaan van al het geschapene. De leer der palingenesie verbonden met het denkbeeld van metempsychosis, strekt zich door het geheele Oosten van Indië tot Egijpte toe uit [7].

Hoe en wanneer kwam deze voorstelling in Griekenland? Men zou kunnen veronderstellen, dat dezelve, gelijk andere godsdienstige overleveringen, met de oudste stammen of volkplantingen in de vroegste tijden uit Azië derwaarts ware overgebragt; fijne fabeluitleggers zouden mogelijk zelfs in den persoon van Proteus een beeld der zielsverhuizing kunnen vinden, even goed als sommigen in hem eene voorstelling der eerste grondstof (*πρωτόγονος ὕλη*) hebben meenen te erkennen [8]. Doch wat laat zich niet uit fabelen halen? In de oudste poëzij der Grieken, waarin zich de godsdienstige denkbeelden des volks afspiegelen, noch bij HOMERUS, noch bij HESIODUS, vindt men eenig spoor van die leerstelling. Wel vindt men er gewag gemaakt van metamorphoses, zoowel van menschen als van goden, — en deze zouden welligt bij den eersten opslag kunnen schijnen met de metempsychosis eenige overeenkomst

---

[7] Over die leer bij Egyptenaren, Perzen, Indiërs en andere volken, handelt IRHOVIUS, de Paling., Lib. II. Over de Egyptenaren bepaaldelijk ZOËGA, de Obel. Usu, Sect. IV, § XVI, p. 294 sqq. en in het algemeen p. 299 not. 8, p. 311 not. 38. Over de Indiërs A. W. V. SCHLEGEL, Indische Bibl. II, 3; WINDISCHMANN, die Philos. im Fortgang d. Weltgesch., Th. I, p. 542 sq., en p. 1662 sq.

[8] Eustath. ad Odyss. IV, 417. Tot dat gevoelen neigt CREUZER, Symb. I, p. 424 sq. en Comment. Herod., p. 333.

te hebben (*), maar inderdaad zijn beide zeer verschillend. Wanneer goden in de gedaante van dieren verhuizen, of menschen in beesten of planten herschapen worden, zoo wordt de dierlijke gestalte als middel of werktuig dienstbaar gemaakt aan eene hoogere kracht, of die gedaanteverandering is slechts een spel, of wel eene tijdelijke straf, waardoor de menschelijke waarde verloren wordt; in de metempsychosis daarentegen worden menschen, dieren, boomen, als uitvloeisels van één wezen, als het ware op ééne lijn gesteld. Zoodanige voorstelling is vreemd aan de Grieksche denkwijze, waarin overal een levendig gevoel van individualiteit, besef van eigen waarde en vrijen wil doorstraalt. Weshalve wij met grond mogen stellen, dat, zoo dit denkbeeld in de eerste tijden naar Hellas mogt zijn overgewaaid, hetzelve aldaar reeds vroeg verdonkerd en eerst later als eene uitheemsche plant op Griekschen bodem is overgebragt.

Doch waartoe veronderstellingen, waar de geschiedenis spreekt? HERODOTUS vermeldt van de Egyptenaren het volgende [9]: »De Egyptenaren, zegt hij, zijn de eersten, die

---

(*) Men vindt beide vergeleken bij P. V. LIMB. BROUWER, Hist. de la Civil. d. Grecs, T. VI, p. 172—179.

[9] HEROD., II, c. 123: *πρῶτοι δὲ καὶ τόνδε τὸν λόγον Αἰγύπτιοί εἰσι οἱ εἰπόντες, ὡς ἀνθρώπου ψυχὴ ἀθάνατός ἐστι, τοῦ σώματος δὲ καταφθίνοντος ἐς ἄλλο ζῶον αἰεὶ γινόμενον ἐσδύεται· ἐπεὰν δὲ περιέλθῃ πάντα τὰ χερσαῖα καὶ τὰ θαλάσσια καὶ τὰ πετεινὰ, αὖτις ἐς ἀνθρώπου σῶμα γινόμενον ἐςδύνειν· τὴν περιήλυσιν δὲ αὐτῇ γίνεσθαι ἐν τρισχιλίοισι ἔτεσι.* His deinceps subjungit haecce: *τούτῳ τῷ λόγῳ εἰσι οἳ Ἑλλήνων ἐχρήσαντο, οἱ μὲν πρότερον, οἱ δὲ ὕστερον, ὡς ἰδίῳ ἑωυτῶν ἐόντι, τῶν ἐγὼ εἰδὼς τὰ οὐνόματα οὐ γράφω.* Sommige uitleggers hebben hetgeen HERODOTUS hier van de Egyptenaren zegt zoo opgevat, alsof hij hier tweeërlei leerstellingen onderscheidde, namelijk, dat de Egyptenaren de eersten waren geweest die in het algemeen de *onsterfelijkheid* der ziel aannamen, en de eersten die de *zielsverhuizing* leerden. Dat hij echter bepaaldelijk de laatste meening be-

»geleerd hebben, dat de menschelijke ziel niet sterfelijk is, »maar bij de ontbinding des ligchaams telkens in een ander »schepsel, dat geboren wordt, overgaat; en dat zij, na alzoo »alle land- en zee- en luchtdieren te hebben doorloopen, we»der in het ligchaam van een mensch, die geboren wordt, »ingaat; en dat die omwandeling volbragt wordt in drie»duizend jaren. Deze leer," laat hij er op volgen, »hebben »sommige Grieken, deels vroeger (*οἱ μὲν πρότερον*), deels later »(*οἱ δὲ ὕστερον*), als hunne eigene voorgedragen, wier namen »ik, ofschoon ze wel kennende, niet te boek stel." HERODOTUS zegt hier duidelijk, dat de leer der metempsychosis den Egyptenaren toebehoort en aan dezen ontleend is geworden door Grieksche wijzen, die dezelve voor hunne eigene hebben uitgegeven. Wie die zijn, vermeldt hij niet, waarschijnlijk, om mannen, die in geur van wijsheid of heiligheid stonden, in de openbare meening niet te verkleinen, er weinig aan denkende dat hij daardoor aan den laten nakomeling stof tot gissing en onderzoek zou geven. Had hij alleen gezegd, *sommigen der Grieksche wijzen*, dan zouden wij aan geene anderen dan aan PYTHAGORAS en zijne school kunnen denken; maar nu hij zegt: sommigen, *deels vroeger*, *deels later*, zoo ontstaat natuurlijk de vraag: Wie die vroegeren, en wie die lateren waren? De meeste uitleggers denken hier met Wes-

---

doelt, is, dunkt mij, duidelijk en behoeft na de verklaring van WYTTENBACH, Disp. de Immort. animi, Opusc., II, p. 522 sq. van LARCHER ad Herod. l. l. en CREUZER, Comment. Herod. p. 315 sqq, geen wijder betoog. Alleen kan men ten aanzien van de grammatikale verklaring twijfelen, of in de woorden: *ψυχὴ ἀθάνατός ἐστι, τοῦ σώματος δὲ φθίνοντος* enz. het woordje *δὲ* te nemen is als particula copulativa, dienende tot nadere verklaring, zooveel als *namelijk*, of wel als particula adversativa, *maar*. Het laatste komt mij het natuurlijkste voor, daar *ἀθάνατος* een ontkennend praedikaat is, en de volgende zin als bevestigend daaraan is tegengesteld. Dus heb ik het vertaald: dat de ziel *niet sterfelijk* is, *maar*, enz.

seling aan PHERECYDES en PYTHAGORAS. Van PHERECYDES lezen wij wel, dat hij voor den eersten is gehouden, die in Griekenland leerde, dat de ziel onsterfelijk is; maar dat hij ook de zielsverhuizing geleerd hebbe, is minder zeker (*). Men zoude ook kunnen denken aan PYTHAGORAS en EMPEDOCLES, beide erkende voorstanders dier meening, van dewelken de eerste eene eeuw ouder, de laatste een tijdgenoot van HERODOTUS en aan dezen waarschijnlijk niet onbekend was, zoo het ten minste waar zij wat wij vermeld vinden, dat, gelijk HERODOTUS, zoo ook EMPEDOCLES zich te *Thurii* zou hebben opgehouden [10]. Eene naauwkeurige verklaring laat echter mijns bedunkens geene dezer beide opvattingen toe. De uitdrukking van HERODOTUS, *sommigen vroeger, anderen later*, duidt een grooter verschil van tijden en personen aan dan tusschen mannen van ééne school plaats vindt. PHERECYDES was de leermeester van PYTHAGORAS, EMPEDOCLES grootendeels een opvolger van den wijze VAN SAMOS, zij behoorden alzoo tot ééne school, en de jongere plantte de leer van den ouderen voort. HERODOTUS daarentegen onderscheidt niet slechts twee leeraars, maar twee partijen, hij zegt: *οἱ μὲν πρότερον, οἱ δὲ ὕστερον*, niet *ὁ μὲν — ὁ δὲ*: dus twee scholen, indien ik het zoo noemen mag, die onafhankelijk van elkander dit gevoelen, deels vroeger, deels later, als hun eigen voordroegen. Nu zijn er na PYTHAGORAS geene nieuwe verkondigers dier leerstelling opgetreden, ten zij men PLATO als zoodanig mogt aanmerken [11], aan wien echter HERODOTUS niet kon denken; de overige aanklevers derzelve waren Pythagoristen: dus kun-

---

(*) Over PHERECYDES zullen wij beneden, bladz. 31 vgl., nader spreken.

[10] DIOG. LAËRT. VIII, 52. Vergl. EMPEDOCLES, p. 10, not. 22 en p. 44. Voor dit gevoelen pleit Dr. BAKHUIZEN V. D. BRINK, Diss. Lit. p. 6 sq. en p. 30 sq. (L.B. 1842).

[11] Gelijk AENEAS GAZAEUS doet in Theophr. p. 16, aangehaald bij WYTTENB. in Phaedon. p. 212 sq.

nen door *de lateren* (οἱ ὕστερον) geene anderen dan PYTHAGORAS en zijne school — ook PHERECYDES, zoo men wil, daaronder begrepen — bedoeld zijn, en bij gevolg moeten onder *de vroegeren* (οἱ πρότερον) wijzen verstaan worden die ouder waren dan de Pythagorische sekte. Wie kunnen deze geweest zijn? Geene anderen, dunkt mij, dan zij, die, voordat de wijsgeeren optraden, zich als tolken van diepere wetenschap voordeden, priesters, waarzeggers, verkondigers van geheime leeringen, die vooral onder den naam van *θεολόγοι* of *Ὀρφικοὶ* vermaard zijn geworden. Deze waren het, die omstreeks de VIII[ste] en de VII[de] eeuw vóór Chr. geb. in Griekenland opgang maakten en vele nieuwe fabelen en uitheemsche bijgeloovigheden en gebruiken als geheime leeringen van ORPHEUS en MUSAEUS verbreidden, die later door ONOMACRITUS, een' vermaarden waarzegger en dichter ten tijde der Pisistratiden, en anderen verzameld, en niet weinig verbeterd en vermeerderd, in het licht zijn gegeven [12]. Dat deze Orphici met hun' voorgegeven stichter door HERODOTUS bedoeld wor-

[12] LOBECK, Aglaoph. p. 311—317, en elders. Ook wordt uitvoerig over de Orphica gehandeld in ULRICI's Gesch. d. Hellen. Dichtk., I Th. Vorles. 5 en 10; BODE's Episch. Dichtk. (Gesch. d. Hell. Dichtk. I) Absch. 1 en 7. De hoofdsom der onderzoekingen nopens dit onderwerp is helder uiteengezet door G. BERNHARDY, Grundriss der Gr. Lit. II, p. 280—294. Wat men van die Orphica aan Onomacritus, wat men aan vroegere dichters of waarzeggers moet toeschrijven, laat zich niet bepalen; over het algemeen kan men echter aannemen, dat Onomacritus en zijne medegenooten oudere leerstellingen, fabelen en gebruiken aan hunne gedichten en plegtigheden tot grondslag hebben gelegd. Dit erkent zelfs LOBECK, p. 694. Vgl. beneden bladz. 19 volg.

Overigens zal het niet noodig zijn te herinneren, dat met die Orphica geenszins moeten verwisseld worden de zoogenaamde Hymnen noch de fragmenten van Orphische gedichten, die zoo menigvuldig, vooral bij PROCLUS voorkomen, welke klaarblijkelijk van latere eeuwen zijn. Een staaltje er van, rakende de metempsychosis, is beneden aangevoerd, noot 44*.

den, is ook de meening van CREUZER, die echter dit gevoelen slechts twijfelend en ter loops uit met de woorden: »Quos ego *Orphicos* esse arbitrer" [13]. De redenen, die mij tot bevestiging daarvan schijnen te strekken, wil ik trachten nader te ontvouwen.

Vooreerst moet ik herinneren, dat beiden, Orphici en Pythagoristen, meerdere denkbeelden en instellingen met elkander gemeen hadden, en dat beiden gezegd worden hunne wijsheid uit Egypte, het gewijde land der oudheid, te hebben ontleend [14]. Om niet te gewagen van den fabelachtigen Orpheus en Musaeus en zoo vele anderen, wier leer en geheimen volgens de Egyptische priesters uit hun onderrigt waren voortgevloeid, HERODOTUS zelf duidt die overeenkomst meermalen aan. Twee plaatsen verdienen hier vooral onze opmerkzaamheid. Lib. II, c. 81, vermeldende dat de Egyptenaars het voor zondig houden, met wollen mantels een' tempel binnen te gaan of zich in zoodanige kleeding te laten begraven, voegt hij er bij: *ὁμολογέουσι δὲ ταῦτα τοῖσι Ὀρφικοῖσι καλεομένοισι καὶ Βακχικοῖσι, ἐοῦσι δὲ Αἰγυπτίοισι καὶ Πυθαγορείοισι· οὐδὲ γάρ τούτων τῶν ὀργίων μετέχοντα ὅσιόν ἐστι ἐν εἰρινέοισι εἵμασι θαφθῆναι. ἔστι δὲ περὶ αὐτῶν ἱρὸς λόγος λεγόμενος.* Het eerste gedeelte dezer plaats: *ὁμολογέουσι.... Πυθαγορείοισι,* is voor zoo ver ik weet, nog door geen' der uitleggers op eene bevredigende wijze verklaard. Bij den eersten opslag zou men zeggen: wat kan duidelijker zijn dan dat de zin deze is: »De »Egyptenaren komen in dit gebruik overeen met de zooge- »naamde Orphische en Bacchische geheimenissen of broeder-

---

[13] CREUZER Comment. Herod. p. 168 sq. herhaald in Herod. Ed. Baehr. ad h. l. Vol. I, p. 767.

[14] LOBECK, l. l. p. 247 sqq. Diodor. Sic. I, c. 96, p. 107. WESS.

»schappen, die eigentlijk Egyptisch en Pythagorisch zijn;" dat is: met die instellingen, die wel Orphisch en Bacchisch heten, maar van Egyptischen en Pythagorischen oorsprong zijn [15]. Maar nu oppert zich eene zwarigheid. Zijn die instellingen van Egyptischen oorsprong, hoe kunnen zij dan te gelijk oorspronkelijk Pythagorisch heten? Veeleer zijn dan omgekeerd de Pythagorische plegtigheden even goed van Egypte ontleend als de Orphische en Bacchische. In zoodanigen zin zou men meenen het gezegde van HERODOTUS te kunnen opvatten door eene kleine verplaatsing der leesteekenen, in dier voege, dat men de woorden *ἐοῦσι δὲ Αἰγυπτίοισι* niet met *καὶ Πυθαγορείοισι* verbond, maar als in parenthesi geplaatst beschouwde, waardoor de zin deze wordt: »Deze ge»bruiken der Egyptenaren stemmen overeen met die der Or»phische en Bacchische genootschappen, die eigenlijk Egyp-

---

[15] De Latijnsche vertaling bij SCHWEIGH. luidt aldus: »Qui mos congruit cum »Orphicis quae vocantur et Bacchicis institutis, quae sunt eadem Aegyptiaca et »Pythagorica." LARCHER vertaalt dus: »Cela est conforme aux cérémonies Orphi»ques, que l'on appelle aussi Bacchiques; et qui sont les mêmes que les Egyp»tiènes et les Pythagoriques." De vertaling van *ἐοῦσι δὲ Αἰγυπτίοισι* is bij geen van beiden juist; de woorden *τοῖσι Ὀρφικοῖσι καλεομένοισι καὶ Βακχικοῖσι* worden op tweederlei wijze vertaald, of: de zoogenaamde Orphische en Bacchische geheimen; of: de Orphische geheimen, welke ook de Bacchische genaamd worden. In den laatsten zin neemt het ook LOBECK, p. 694. Mij komt de eerste verklaring aannemelijker voor, niet alleen omdat *καλούμενος* in dien zin zeer gebruikelijk is, gelijk het ook door ARISTOT. de An. I, 5 wordt gebezigd (*ὁ ἐν τοῖς Ὀρφικοῖς καλουμένοις ἔπεσι λόγος*), maar ook omdat *καλεόμενα* aan *ἐόντα δὲ* tegenovergesteld is. Bovendien schijnt het dat de *Orphische* en de *Bacchische* mysterien, ofschoon veel overeenkomst hebbende, echter niet identisch waren, gelijk eene naauwkeurige overweging der plaatsen aangehaald bij LOBECK, p. 238—243 en 295—297 kan leeren, waaruit die geleerde dit besluit opmaakt: »His autem in unum col»latis efficitur, sacra *Bacchica*..... vulgo ab Orpheo repeti, et esse iis *magnam »cum Orphicis cerimoniis convenientiam.*"

»tisch zijn, en met die der Pythagoreërs." Zoodanige uitlegging was mij vroeger waarschijnlijk voorgekomen, en in dien zelfden zin wordt het gezegde van HERODOTUS door CREUZER opgevat [16]. Evenwel is het niet te ontkennen, dat op deze wijze den natuurlijken zamenhang der woorden en der grammaticale verbinding eenig geweld aangedaan wordt. Want had HERODOTUS dit bedoeld, waarom dan niet liever de woorden *ἐοῦσι δὲ Αἰγυπτίοισι* achteraan geplaatst? En zoo zij al in parenthesi gesteld werden, dan had althans vóór het volgende *καὶ Πυθαγορείοισι* het lidwoord behooren geplaatst te zijn, om aan te duiden, dat de woorden *καὶ τοῖσι Πυθαγορείοισι* met het voorgaande subjekt *τοῖσι Ὀρφικοῖσι*, en niet met het naaste praedikaat *Αἰγυπτίοισι* moeten verbonden worden. Maar hetgeen er onmiddellijk op volgt: *οὐδὲ γὰρ τούτων τῶν ὀργίων* — dit bewijst ten volle, dat HERODOTUS alleen van de Orphische en Bacchische mysteriën spreekt, daar de Pythagorische leer toch niet onder de *ὄργια* kan gerekend worden. Hiermede vervalt die uitlegging geheel en al. LOBECK neemt de woorden *ἐοῦσι δὲ Αἰγυπτίοισι καὶ Πυθαγορείοισι* in dezen zin, dat de stichters der Orphische of Bacchische geheimen hier zouden gezegd worden hunne leeringen en instellingen van de Pythagoristen, en deze de hunne van de Egyptenaren ontleend te hebben [17]. Dan heeft HERODOTUS zeer onduidelijk gespro-

---

[16] Zie Comment. Herod. p. 167, alwaar hij zegt: »Quibus verbis historiae »pater ritum sacerdotalem adeoque funebrem diserte dicit congruere cum *Orphico* »*Bacchicoque* ac *Pythagoreo* ritu."

[17] LOBECK, l. l. p. 244 sq. »Quia Bacchicorum initiorum auctores Orphici a »Pythagora assumserant, Pythagoras ab Aegyptiis, propterea Herodotus orgia illa »Pythagorica et Aegyptia esse dicit." Deze verklaring leidt dien geleerde tot de gevolgtrekking, dat Onomacritus voornamelijk derzelver stichter is, p. 694: »non »dubito, quin illud genus Bacchicorum, quod Herodotus Orphicum vocari, Aegypti-

ken. Maar hoe kon hij zulks schrijven, hij die op eene andere plaats, welke wij zoo zullen aanhalen, uitdrukkelijk zegt, dat de Bacchusdienst reeds in de vroegste tijden door waarzeggers uit Egypte naar Griekenland was overgebragt? Ook deze verklaring is dus niet aannemelijk. Het is zonderling, hoe men soms om den zin kan heen dwalen, terwijl de ware verklaring voor de hand ligt. HERODOTUS zegt namelijk dit: dat de zoogenaamde Orphische en Bacchische geheimen oorspronkelijk Egyptisch en Pythagorisch zijn, dat is, beide tevens, ten deele van de Egyptische priesters, ten deele van PYTHAGORAS ontleend. Dit is overeenkomstig aan de woorden, en tevens overeenkomstig der waarheid, althans volgens de meening van HERODOTUS. De oudste zoogenaamde Orphici hadden vele gebruiken en fabelen van Egypte overgenomen; PYTHAGORAS heeft die uitgebreid en omgewerkt; zoo zijn ze hervormd weder in de Orphische en Bacchische geheimen overgegaan: dus mogten deze zoowel Egyptisch als Pythagorisch heten. Dat dit de meening van HERODOTUS is, blijkt ook uit eene andere plaats, waar deze geschiedschrijver, de Bacchusdienst en de Phallophorie bij de Egyptenaren en de Grieken vergelijkende, zegt, dat naar zijn gevoelen die eerdienst van oudsher uit Egypte naar Griekenland is overgeplant en wel door den vermaarden wigchelaar MELAMPUS, een' tijdgenoot van CADMUS: »Deze heeft echter," voegt hij er bij, »niet den ge»heelen zin dier plegtigheden verklaard, maar de latere wij»zen hebben dien duidelijker en breeder ontvouwd"[18]. Brengt

---

»acum et Pythagoricum esse perhibet, unum apertum habeat auctorem Onoma»critum."

[18] HEROD., II, 49: Ἕλλησι γὰρ δὴ Μελάμπους ἐστὶ ὁ ἐξηγησάμενος τοῦ Διονύσου τό τε οὔνομα καὶ τὴν θυσίην καὶ τὴν πομπὴν τοῦ φαλλοῦ· ἀτρεκέως μὲν οὐ πάντα συλλαβὼν τὸν λόγον ἔφηνε, ἀλλ' οἱ ἐπιγενόμενοι τούτῳ σοφισταὶ με-

men dit gezegde in verband met de voorgaande plaats, waar de Orphische en Bacchische instellingen Egyptisch en Pythagorisch heten, dan zal men gereedelijk met LOBECK instemmen, dat onder die latere *σοφισταὶ* of wijzen niet alleen verstaan worden oude dichters, die na MELAMPUS gevolgd zijn, als een ORPHEUS en MUSAEUS, maar ook wijsgeeren, of liever dweepers uit de Pythagorische school, die met de Bacchische mysteriën veel op hadden, en die de fabelen van DIONYSUS naar het voorbeeld van OSIRIS gewijzigd en daaraan eene zinnebeeldige beteekenis gehecht hebben (19).

Men ziet uit deze plaatsen, dat de Orphici en Bacchici met de Pythagoristen vele leeringen en plegtigheden gemeen hadden, welke eene Egyptische afkomst verrieden, en dat de laatsten meer hebben uitgewerkt, wat door vroegere dichters en waarzeggers was ontworpen. Zien wij nu terug op hetgeen HERODOTUS boven omtrent de metempsychosis zeide, dat die leer uit Egypte afkomstig is, en dat Grieksche wijzen *ten deele vroeger, ten deele later*, dezelve als hunne eigene hebben voorgedragen, is het dan niet waarschijnlijk, dat HERODOTUS bedoeld hebbe, dat vroeger de zoogenaamde Orphici dit denkbeeld op

---

ζόνως ἐξέφηναν. Verder voegt hij er bij: *πυθέσθαι δέ μοι δοκέει μάλιστα Μελάμπους τὰ περὶ τὸν Διόνυσον παρὰ Κάδμου κτλ.*. Gelijk Melampus met Cadmus, zoo wordt Orpheus met de Cadmeërs in aanraking gebragt door Diodorus I, 23.

19 LOBECK, Aglaoph. Epimetr. XX, p. 1101—1104, denkt bij die *ἐπιγενόμενοι σοφισταὶ* alleen aan Pythagoristen; ik geloof intusschen dat HERODOTUS het in een' ruimeren zin neemt, en ook de Orphici (welke CREUZER en BAEHR er onder verstaan, ad HEROD., l. l. p. 599) niet uitsluit. Van Orpheus zegt DIODOR. III, 64: *ὕστερον Ὀρφέα μαθόντα πολλὰ μεταθεῖναι τῶν ἐν τοῖς ὀργίοις, διὸ καὶ τὰς ὑπὸ Διονύσου γενομένας τελετὰς Ὀρφικὰς προςαγορευθῆναι.* Had LOBECK aan deze plaats gedacht, hij zoude het gezegde tegen HEYNE p. 963 teruggenomen hebben. Over de ruimere beteekenis van *σοφιστὴς* vgl. CREUZER, Comm. Herod. p. 170, not.

eene min duidelijke wijze voorgedragen, en later de Pythagoristen hetzelve klaarder uiteengezet en algemeen verbreid hebben?

Het is mogelijk, zal men zeggen, dat HERODOTUS het daarvoor gehouden hebbe, maar dit bewijst nog niet voor de waarheid. Daartegen pleit, dat men vóór PYTHAGORAS geen gewag gemaakt vindt bij de Grieken van metempsychosis; dat de wijsgeer van Samos algemeen voor den verkondiger dier leer gehouden wordt; dat zoogenaamde Orphische verzen, waarin dat denkbeeld voorkomt, een' lateren stempel dragen en in Pythagorischen vorm gegoten zijn [20]. Ik erken het gewigt dezer tegenwerpingen; evenwel moet ik daartegen de bedenking inbrengen, dat, ofschoon de Orphische verzen, niet alleen die wij hebben, maar ook die weleer bestonden, alle van later maaksel en grootendeels uit de Pythagorische school voortgevloeid zijn, echter in die gedichten oudere Orphische denkbeelden waren opgenomen; en wat betreft het algemeen gevoelen, hetwelk PYTHAGORAS voor den auteur der metempsychosis houdt, dit laat zich zeer goed zoo verklaren, dat door hem die meening stelliger geleerd, en door den roem van zijnen naam uit den kring der godsdienstige broederschappen en priesterleeringen in de scholen der wijsgeeren zij overgegaan. In dezen zin gaat zoo menig een door voor den uitvinder eener leerstelling of kunst, die reeds vroeger in stilte was ontkiemd.

Ik beken, het onderwerp, dat wij behandelen, is duister; wij bevinden ons op een veld van gissingen, waarover de geschiedenis slechts een flaauw licht werpt; weshalve wij, bij gebreke van historische zekerheid, ons met eene hooge mate van waarschijnlijkheid moeten tevreden houden. Ik zal trach-

---

[20] Men zie de plaatsen van ZOËGA, LOBECK, e. a. boven aangehaald noot 2.

ten naauwkeurig de sporen der oudheid na te gaan, die ons hierin tot eenige uitkomst kunnen leiden.

Dat in de zoogenaamde Orphische leeringen over 's menschen oorsprong en toekomst in het algemeen gehandeld is, valt niet te betwijfelen. Reeds in de vroegste tijden bestond in Griekenland het geloof aan een voortdurend bestaan na dit leven: de oudste zangers, HOMERUS en HESIODUS, verkondigden vele fabelen omtrent het schimmenrijk, die de bijgeloovige menigte als waarheden eerbiedigde. Konde dit onderwerp de aandacht ontgaan van hen die dieper nadachten, in de kern dier fabelen doordrongen, en de zedelijke en godsdienstige meeningen des volks zochten te leiden? Ten bewijze daarvoor verstrekken vele fabelen over de onderwereld en over de belooningen en straffen na dit leven, die van de voorstellingen van HOMERUS en HESIODUS afwijken, en welke ten deele gewis uit die bron zijn voortgevloeid [21]. Geen wonder dus, zoo ook hier denkbeelden en leerstellingen, betreffende 's menschen oorsprong en bestemming en het wezen der ziel, opkwamen, welke boven de volksmeeningen verheven waren of althans daarvan afweken. Eenige dier voorstellingen, door de ouden aangeteekend, verdienen hier onze overweging.

Bij ARISTOTELES wordt het volgende denkbeeld uit de zoogenaamde Orphische gedichten, gelijk hij ze noemt (*ὁ ἐν τοῖς Ὀρφικοῖς καλουμένοις λόγος*), aangehaald: *φησὶ γὰρ, τὴν ψυχὴν ἐκ τοῦ ὅλου εἰςιέναι ἀναπνεόντων, φερομένην ὑπὸ τῶν ἀνέμων* [22]. De

---

[21] Zoo oordeelt LOBECK p. 316. Men vergelijke hierover V. LIMB. BROUWER, Hist. de la Civil. d. Grecs, T. VI, ch. 39.

[22] Zie ARISTOT. de An. I, 5. T. I, p. 410, b. BEKK. opgehelderd door LOBECK, ibid p. 755—760.

zin dezer woorden is: »dat de ziel uit het heelal in het lig- »chaam ingaat bij de eerste ademhaling, wanneer zij er door »den wind of de lucht wordt ingevoerd." Wij laten het onbeslist, of dit gezegde uit een door ONOMACRITUS vervaardigd gedicht of wel uit andere verzen genomen zij; de woorden van ARISTOTELES *ἐν τοῖς Ὀρφικοῖς καλουμένοις* zeggen niets meer dan dat het voor geen werk van ORPHEUS, wiens gedichten hij niet erkende [23], te houden is; evenwel merken wij op, dat ARISTOTELES het hier aangehaalde gevoelen als eigen aan de Orphische leer, wie derzelver auteur dan ook wezen mogt, aanvoert. En inderdaad, al mogen ook de bedoelde verzen van later maaksel zijn, het denkbeeld verraadt echter door zijne eenvoudigheid eenen hoogen ouderdom, en mag teregt voor een overblijfsel van aloude leeringen aangezien worden [24]. De

---

[23] Dit blijkt uit twee bekende plaatsen, de eene van CICERO, N. D. I, 38, en de andere van PHILOPONUS ad Aristot. de An. I, 5, die niet volkomen overeenstemmen. De eerste zegt: »Orpheum poëtam docet ARISTOTELES numquam fuisse;" de andere: *ἐν τοῖς καλουμένοις εἶπεν, ἐπειδὴ μὴ δοκεῖ Ὀρφέως εἶναι τὰ ἔπη, ὡς καὶ αὐτὸς ἐν τοῖς Περὶ φιλοσοφίας λέγει.* Volgens CICERO zou dus ARISTOTELES gezegd hebben, dat ORPHEUS een gefingeerd persoon was; volgens PHILOPONUS, dat de gedichten, die men hem toeschreef, niet van hem waren, of in het algemeen, dat er geene gedichten van hem bestonden. Te vergeefs trachten sommigen, mijns bedunkens, beide berigten in overeenstemming te brengen. Ik zoude meer geloof slaan aan PHILOPONUS, daar het bekend is dat CICERO meermalen gevoelens van ARISTOTELES naar hooren zeggen mededeelt. Van een ander gevoelen is LOBECK, Aglaoph. p. 348 sq.

[24] Als zoodanig beschouwden het reeds oude uitleggers, zoo als PHILOPONUS l.l., welke op de zoo even aangehaalde woorden laat volgen: *αὐτοῦ μὲν γὰρ Ὀρφέως εἰσὶ τὰ δόγματα, ταῦτα δέ φησιν Ὀνομάκριτον ἐν ἔπεσι κατατεῖναι.* Ook BODE, Orpheus p. 152 sq. erkent hierin met vele anderen een Orphisch denkbeeld; maar in zijne Gesch. d. Episch. Dichtk. p. 184, houdt hij het voor Pythagorisch. Van het eerste gevoelen is ook BERNHARDY, Grundriss der Griech. Lit. II, p. 284.

voorstelling toch dat de ziel is, zoo als de naam *ψυχὴ* zelf aanduidt, de adem of ten naauwste met den adem verbonden, en dat zij zoo door de winden in het ligchaam wordt gevoerd, is zoo eenvoudig als dichterlijk. Zij wordt gezegd uit het heelal (*ἐκ τοῦ ὅλου*) in het ligchaam in te gaan, dus een deel te zijn van het heelal, hetgeen hetzelfde is als de aether of of de albezielende lucht. Datzelfde denkbeeld ligt in het gezegde van den dichter PINDARUS [25]:

> *Ἓν ἀνδρῶν, ἓν θεῶν γένος, ἐκ μιᾶς δὲ πνέομεν*
> *ματρὸς ἀμφότεροι.*

»Één is der goden, één der menschen afkomst; uit éene moe-»der ademen wij beide;" dat is, uit éene bron hebben wij adem en ziel ontleend. Die éene bron, die éene moeder is

---

[25] PINDAR. Nem. VI, princ. Zonderling is de verklaring die DISSEN van deze woorden geeft, waardoor zij juist een' tegenovergestelden zin bekomen, namelijk deze: »één geslacht is dat der goden, en één dat der menschen," d. i. goden en menschen zijn elk een afzonderlijk geslacht. Hij beweert namelijk, dat in de herhaling ἓν — ἓν eene disjunctive of onderscheidende beteekenis ligt. Maar zoo worden immers in de oude zoowel als in de nieuwe talen de adjectiva en adverbia van *gelijkheid* en *verscheidenheid* dikwijls verdubbeld in denzelfden zin alsof zij éénmaal gezet waren. Men behoeft slechts in plaats van ἓν — ἓν bij PINDARUS te zetten het synonymum ταὐτὸ — ταὐτὸ, *idem* — *idem*, d. i. *idem atque*, en alle twijfeling zal ophouden. CLEMENS ALEX. Strom V, p. 598 B, vindt in deze woorden eene Pythagorische leerstelling; μυστικώτερον δὲ ὁ μὲν Βοιώτιος Πίνδαρος, ἅτε Πυθαγόρειος ὤν, Ἓν ἀνδρῶν κτλ. Maar dezelfde gedachte komt reeds voor in HESIOD. Ἔργ. vs. 108:

> ὡς ὁμόθεν γεγάασι θεοὶ θνητοί τ' ἄνθρωποι.

ὁμόθεν, dat is, *ex una origine*. Kwam dit vers in voor de Orphica, men verklaarde het ongetwijfeld voor Pythagorisch. — ἐκ μιᾶς ματρὸς versta ik hier van de *lucht* om het bijgevoegde werkw. πνέομεν; gemeenlijk verstaat men het van de *aarde*. Gelijk verschil van uitlegging heerschte over de Ἥρη, *Juno*, van EMPEDOCLES. Zie mijn' Comment. in Empedocl. p. 181 en p. 520. Overigens vergelijke men tot opheldering der plaats van PINDARUS, VALCKENAER, in Diatr. Eurip. p. 36.

datzelfde *τὸ ὅλον*, de alvervullende lucht, door EMPEDOCLES als eene godin, onder den naam van *Ἥρη φερέσβιος*, de *levenschenkende Juno*, voorgesteld [26]. In dat Orphische denkbeeld ligt, dunkt mij, de grondslag of de kiem van die bekende stelling der Pythagoristen: dat de goddelijke geest of adem het heelal vervult, en dat de zielen spranken zijn van dien geest, in sterfelijke ligchamen ingestort [27]. Hier is op eene duidelijker wijze uitgedrukt, wat in de Orphica meer dichterlijk was voorgesteld.

Aan deze plaats van ARISTOTELES knoopen wij eene andere aan van PHILOLAUS, welke aldus luidt [28]: *Μαρτυρέονται δὲ καὶ οἱ παλαιοὶ θεολόγοι τε καὶ μάντιες, ὡς διά τινος τιμωρίας ἁ ψυχὰ τῷ σώματι συνέζευκται καὶ καθάπερ ἐν σάματι τούτῳ τέθαπται.* »Ook oude godsdienst- »leeraars en waarzeggers getuigen, dat de ziel tot boetedoening »aan het ligchaam gekluisterd en in hetzelve als in een graf »gekerkerd is." Ik erken dat de echtheid van deze plaats of van het boek, waaruit dezelve moge genomen zijn, niet bo-

[26] Zie EMPED. Fragm. vs. 56, meae edit.

[27] CICERO, Nat. Deor. I, 11: »Pythagoras, qui censuit, animum esse per na- »turam omnem intentum et commeantem, ex quo nostri animi carperentur." Men herinnert zich daarbij de verzen van VIRGILIUS, Georg. IV, 221:

Deum namque ire per omnis
Terrasque tractusque maris coelumque profundum;
Hinc pecudes, armenta, viros, genus omne ferarum,
Quemque sibi tenues nascentem arcessere vitas.

en van OVIDIUS, Metam. XV, 165 sq. Vgl. het door mij aangevoerde in EMPEDOCL. p. 504—506. Er waren er overigens onder de Pythagoristen die niet veel scherper zagen dan de zoogenaamde Orphici, zoo als die van dewelken ARISTOTELES, de An. I, 2, melding maakt: *ἔφασαν γάρ τινες αὐτῶν ψυχὴν εἶναι τὰ ἐν τῷ ἀερὶ ξύσματα, οἱ δὲ τὸ ταῦτα κινοῦν.*

[28] Aangehaald door CLEM. ALEX., Strom. III, p. 433. Vgl. BOECKH, Philolaos, p. 181.

ven allen twijfel verheven is [29]; maar al ware zij ondergeschoven, de inhoud ervan wordt nogtans volkomen gewaarborgd door de getuigenis van PLATO, die zich meer dan ééns op deze stelling beroept en dezelve als een placitum der Orphici vermeldt [30]. CICERO doelt er op in een fragment van zijn' *Hortensius*, alwaar hij zegt: »Ex quibus humanae vitae erroribus »et aerumnis fit, ut interdum veteres illi sive vates sive in sa»cris initiisque tradendis divinae mentis interpretes, qui nos »ob aliqua scelera suscepta in vita superiore poenarum luen»darum caussa natos esse dixerunt, aliquid vidisse videantur." Die *vates* en *divinae mentis interpretes* of *θεολόγοι* zijn gewis dezelfden als de Orphici. Ofschoon ik nu niet kan ontveinzen, dat er over de uitdrukking eene Pythagorische kleur ligt, en dat bepaaldelijk de woordspeling van *σῶμα* en *σᾶμα* (*σῆμα*) voor eene vinding van etymologiserende wijsgeeren is te houden, [31] neemt dit echter niet weg, dat het denkbeeld,

---

[29] Dezelve wordt intusschen op goede gronden verdedigd door BOECKH. l.l.

[30] PLATO, Gorg. p. 493: *ὅπερ ἤδη του ἔγωγε καὶ ἤκουσα τῶν σοφῶν, ὡς νῦν ἡμεῖς τέθναμεν καὶ τὸ μὲν σῶμά ἐστιν ἡμῖν σῆμα.* Zie aldaar HEINDORF. § 104. Idem Cratyl. p. 400: *καὶ γὰρ σῆμά τινές φασιν αὐτὸ (τὸ σῶμα) εἶναι τῆς ψυχῆς, ὡς τεθαμμένης ἐν τῷ νῦν παρόντι..... Δοκοῦσι μέντοι μοι μάλιστα θέσθαι οἱ ἀμφὶ Ὀρφέα τοῦτο τὸ ὄνομα* — Op hetzelfde Orphische placitum doelt het gezegde in Phaedon. p. 62: *ὁ μὲν οὖν ἐν ἀποῤῥήτοις λεγόμενος λόγος, ὡς ἔν τινι φρουρᾷ ἐσμεν οἱ ἄνθρωποι.* Ἀπόῤῥητα zijn verklaringen en leeringen van priesters, die men niet aan het profanum vulgus mededeelde. Overigens handelen over deze leerstelling LOBECK, Aglaoph. p. 795. BODE, Episch. Dichtk. p. 177.

[31] Als PLATO, Cratyl. l.l. die woordafleiding aan de Orphici toeschrijft, is dit evenmin voor ernst op te nemen als hetgeen hij aldaar even te voren, p. 398, van HESIODUS zegt: dat hij de *δαίμονες* dus zoude genoemd hebben, omdat zij *δαήμονες* (*kundig, wijs*) waren. Eerder mag men die etymologie aan een' volger van PYTHAGORAS of HERACLITUS schenken, gelijk PLATO zelf in den Gorgias l.l. te kennen geeft. Ik heb die plaats behandeld in EMPEDOCL. p. 154, Nr. 456, en Comment. p. 301 sq. Van deze meening is ook LOBECK, p. 866 sq. §. 8. Anders oordeelt BERNHARDY, Grundriss p. 292.

hetwelk er in opgesloten ligt, uit eene gewijde bron, indien ik het zoo noemen mag, zij af te leiden. Die hoofdgedachte is geen andere dan deze: dat de mensch van hoogeren oorsprong is, dat dit leven voor hem eene plaats is van arbeid en boete, en dat hij, na zijne taak te hebben volbragt, uit dien kerker naar het verblijf der goden zal terugkeeren. Ligt deze gedachte niet ten grondslag aan vele helden- en godenfabelen? Als Jupiter een' der goden wegens eenig vergrijp wil straffen, bonst hij hen uit den Olymp of zendt hen naar de aarde, alwaar zij als ballingen of loondienaars omdolen, totdat zij door arbeiden en zwoegen Jupiters toorn bevredigd hebben [32]. De helden uit hemelsch bloed gesproten, welk een leven leiden zij? Hun geheele bestaan is eene worsteling en strijd; maar na den dood gaan hunne schimmen over naar de oorden der zaligen of wordt hun geest naar den Olymp opgevoerd, om aldaar in eene eeuwige jeugd het loon voor hunne verdiensten te genieten, zoo als de Dioskuren en Herkules, Achilles en Ajax en zoo vele vergode helden [33]. Breng deze voorstelling van de goden en helden, die als toonbeelden der menschheid afgemaald worden, op den mensch in het algemeen over, hoe nabij lag dan het denkbeeld, hetgeen wij hier bij PHILOLAUS en PLATO als Orphisch vermeld vinden!

Gaan wij nog eenen stap verder. Indien deze aarde een kerker, eene plaats van boete is, en voor hen, die hunne schuld

---

[32] Wie herinnert zich niet het verhaal van Vulkaan bij HOMERUS, Il. I, 590, en het lot dat aan Neptunus en Apollo te beurt viel bij Laomedon, Il. XXI, 441 sqq. en het verblijf van Apollo bij Admetus, waarop doelt Il. II, 766, uitvoeriger verhaald door PHERECYDES in de Schol. ad Eurip. Alcest. princ.

[33] Zie v. LIMB. BROUWER, Hist. de la Civil. T. VI, p. 163, 169, 182 en elders.

betaald of hunne taak volbragt hebben, de Olymp openstaat, wat zal dan het lot wezen van diegenen, welke hunne vroegere misdrijven met nieuwe schulden verzwaard hebben? Welk natuurlijker antwoord op deze vraag dan hetgeen de leer der palingenesie aanbood? Dat zij op nieuw in hun ballingschap moeten terugkeeren, op nieuw in het aardsche leven herboren worden. Is het dus te verwonderen, zoo die Egyptische leerstelling, welke wij niet wel kunnen veronderstellen, dat, zoo niet vroeger, althans in de VII[de] eeuw vóór Chr. geb., toen Egypte voor de Grieken openstond, aan de geleerden onbekend gebleven zij, bij hen ingang vond? — Gissingen, zal welligt iemand zeggen. — Maar dezen verzoek ik met opmerkzaamheid de volgende plaats van PLATO te lezen, die door de meeste uitleggers over het hoofd gezien, of ten minste met geene genoegzame aandacht overwogen is. In den *Meno* lezen wij het volgende [34]: »Ik heb van mannen en vrouwen, »doorleerd in de kennis van het goddelijke," zegt Socrates

---

[34] PLATO, Menon. p. 81: *οἱ μὲν λέγοντές εἰσι τῶν ἱερέων τε καὶ τῶν ἱερειῶν ὅσοις μεμέληκε περὶ ὧν μεταχειρίζονται, λόγον οἵοις τ᾽ εἶναι διδόναι, λέγει δὲ καὶ Πίνδαρος καὶ ἄλλοι πολλοὶ τῶν ποιητῶν ὅσοι θεῖοί εἰσιν· ἃ δὲ λέγουσιν, ταυτί ἐστιν.... φασὶ γὰρ τὴν ψυχὴν τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ἀθάνατον καὶ τοτὲ μὲν τελευτᾶν, ὃ δὴ ἀποθνήσκειν καλοῦσι, τοτὲ δὲ πάλιν γίγνεσθαι, ἀπόλλυσθαι δὲ οὐδέποτε. δεῖν δὴ διὰ ταῦτα ὡς ὁσιώτατα διαβιῶναι τὸν βίον· »Οἷσι γὰρ ἂν Περσε»φόνα ποινὰν παλαιοῦ πένθεος δέξηται, εἰς τὸν ὕπερθεν ἅλιον κείνων ἐνάτῳ ἔτει »ἀνδιδοῖ ψυχὰν πάλιν, ἐκ τᾶν βασιλῆες ἀγαυοὶ καὶ σθένει κραιπνοὶ σοφίᾳ τε μέ»γιστοι ἄνδρες αὔξονται, ἐς δὲ τὸν λοιπὸν χρόνον ἥρωες ἁγνοὶ πρὸς ἀνθρώπων κα»λεῦνται.*" De aangehaalde woorden zijn in versmaat gebragt door BOECKH, Pind. fragm. 98. T. III, p. 623. Deze plaats van PLATO wordt slechts in het voorbijgaan aangeroerd door LOBECK, Aglaoph. I, p. 73; doch daar, waar hij dat onderwerp opzettelijk en uitvoerig behandelt, II, p. 795 sqq, komt hij er, gelijk ik verwacht had, niet op terug. Op dezelfde leerstelling doelende de Legg. IX, p. 870 extr. noemt hij die: *λόγον τῶν ἐν ταῖς τελεταῖς περὶ τὰ τοιαῦτα ἐσπουδακότων.*

tegen Meno, »een gevoelen gehoord, dat naar mijn inzien »waar en schoon is." — »Welk is dat gevoelen, en wie zijn »zij die het leeren?" — Zij die het leeren zijn priesters en »priesteressen, die er belang in stellen reden te kunnen geven »van hetgeen zij verrigten; ook leert het PINDARUS en vele »andere dichters, die met een' goddelijken geest bezield zijn; »hetgeen zij zeggen is dit: dat de ziel van den mensch onsterfe- »lijk is; dat zij wel op haren tijd henengaat, hetgeen men sterven »noemt, en dan weder geboren wordt, maar nooit vernietigd »wordt. Dat men daarom zoo vroom mogelijk behoort te le- »ven; want," zoo vervolgt hij met de woorden eens dichters, »van dewelken Proserpina de voldoening voor oude schuld »heeft aangenomen, van dezen geeft zij de zielen in het negende »jaar aan het levenslicht terug, en uit hen ontstaan magtige »koningen en uitmuntende wijzen, die daarna als heroën door »de stervelingen geëerd worden." Het hier door PLATO aangevoerde is, gelijk men ziet, een zoogenaamde *ἱερὸς λόγος*, eene uitlegging die geleerde priesters en priesteressen gaven van de godsdienstplegtigheden; die priesters zijn soortgelijken als de bovengenoemde *μάντεις* en *θεολόγοι*, en onder dezen verstaat PLATO hier zekerlijk niet die zoogenaamde Orphische waarzeggers (*Ὀρφεοτελεσταί*), die in dorpen en steden, op de markten en langs de huizen verdichte liederen van Musaeus en Orpheus aan de bijgeloovige menigte te koop ventten, — van dit slag van menschen spreekt hij elders met verachting [35], — maar eerbiedwaardige uitleggers der godsdienst, gelijk hij zegt, die den zin der door hen verrigte plegtigheden verklaarden; menschen, gelijk bijv. een EPIMENIDES, een ONOMACRITUS, eene DIOTIMA; naast dezen voert hij als getuigen aan goddelijke zangers, PINDARUS en vele anderen; hij voegt er verzen bij in

---

[35] PLATO, de Rep. II, 7. p. 364. Cf. LOBECK, p. 642 sq.

Pindarischen stijl, en mogelijk wel, naar het oordeel van deskundigen, ontleend uit de *Θρῆνοι* of *Lijkzangen* van PINDARUS zelven, waarin deze dichter de gestorvenen vereeuwigde [36]. Waarschijnlijk vond hij in de leer der palingenesie eenen schoonen troostgrond voor het sterven, daar de verscheidenen na een' bepaalden tijdkring heerlijker het levenslicht zouden wederzien en ten laatste onder de heroën zouden opgenomen worden. Diezelfde dichter stelt de leer der palingenesie nog duidelijker voor op eene andere plaats, welke volgens NIEUWLAND's vrije vertaling aldus luidt [37]:

Hij die den voorgeschreven baan
Des levens driewerf mogt voltrekken,
Zich driewerf zuiver hield van vlekken,
Heeft dan zijn' reistogt afgedaan,
En zal in die gewesten landen
Alwaar langs altoos groene stranden
De zephyr ruischt in digte blaân: —

waarop verder eene levendige beschrijving van het oord der gelukzaligen volgt. Op deze plaats heeft de leer der palingenesie eene zedelijke strekking, namelijk deze: aansporing tot volharding in deugd en vroomheid, zoo lang totdat men den eindpaal zijns loopbaans bereikt hebbe. Maar nu is de vraag: van wien heeft de dichter dit dogma ontleend? Velen houden PINDARUS voor eenen Pythagorist. Ofschoon hiervoor uit de oudheid geene andere getuigenis wordt aangevoerd dan een onbeduidend gezegde van CLEMENS van Alexandrië [38], erken ik

[36] Vid. BOECKH., in Pindar. l.l. p. 624.

[37] PINDAR. Ol. II, vs. 68 sq. ὅσοι δ' ἐτόλμασαν ἐς τρὶς ἑκατέρωθι μείναντες ἀπὸ πάμπαν ἀδίκων ἔχειν ψυχάν, ἔτειλαν Διὸς ὁδὸν παρὰ Κρόνου τύρσιν, ἔνθα Μακάρων νάσος κτλ.

[38] CLEMENS, Strom. p. 598 B; zie boven noot 25.

echter, dat zoowel de leeftijd van PINDARUS, welke in het tijdvak der verbreiding van de Pythagorische leer inviel, als zijne reizen naar het eiland Sicilië, een' der hoofdzetels dier sekte, het niet onwaarschijnlijk maken, dat hij van de leerstellingen van PYTHAGORAS eenige kennis gedragen hebbe [39]. Maar zekerder is het, dat diezelfde dichter ten hoogste ingenomen was met de Geheimenissen, wier lof hij uitnemend bezingt, en dat zijn gansche levenswandel door een glans van priesterlijke waardigheid omringd was [40], zoodat hij teregt naast de *μάντεις* en *θεολόγοι* eene plaats mogt bekleeden Is het dus niet waarschijnlijker, dat, gelijk het bovenvermelde effatum omtrent 's menschen oorsprong, zoo ook dit betreffende 's menschen uiteinde en toekomst, uit eene gewijde bron, uit priesterlijke leeringen ontleend zij? te meer, daar de beschrijving van het geluk der zaligen, die hij daaraan knoopt, meer met den geest der Orphische verdichtselen dan met dien der Pythagorische school overeenstemt [41].

---

[39] Dat zich te Thebe toen reeds Pythagoristen zouden opgehouden hebben, gelijk later PHILOLAUS en LYSIS, zoo als BOECKH. ad PINDARI Fragm. T. III, p. 624 aanneemt, is alles behalve waarschijnlijk.

[40] Men zie de bekende verzen betreffende de Eleusinische mysterien in PINDARI Fragm. 102, p. 625, en hetgeen vermeld is aangaande de eerbewijzingen, aan PINDARUS bewezen, in BOECKH's Prooem. T. II, Part. II, p. 17.

[41] Bij MUSAEUS en EUMOLPUS was het geluk der zaligen eene *μέθη αἰώνιος*, volgens PLATO, de Rep. II, c. 6, p. 363; bij PINDARUS is het altoos zonneschijn en bloemengeur en feestgenot: Olymp. II l.l. en fragm. 95, p. 619. Deze overeenkomst is reeds opgemerkt door V. LIMB. BROUWER, Hist. de la Civil. etc. T. VI, p. 157 sq. ofschoon hij PINDARUS volgens de gewone meening noemt »nourri de la »philosophie de Pythagore." DISSEN, Comment. in Pind. (in Biblioth. Gr.) Ol. II, p. 35, merkt zeer juist aan, dat onze dichter de palingenesie behandelt even gelijk andere oude fabelen, »nec pro novitio philosophorum placito habuisse vide»tur, sed pro vero et certo mytho." Ook hij gelooft dat PINDARUS het van de Orphici heeft ontvangen. BOECKH in Prooem. T. II, Pars II, p. 17, laat het onbe-

Maar behalve PINDARUS vermeldt PLATO als verkondigers dier stelling nog vele andere goddelijke dichters, gelijk hij hen noemt, waaronder vooral lierdichters te verstaan zijn; waaruit wij mogen gissen, dat welligt reeds vóór PINDARUS anderen een dergelijk gevoelen geuit hebben. En het is bemerkenswaardig, dat het juist de lierdichters zijn, in wier gezangen de naam van ORPHEUS voornamelijk geprezen is [42]. Is het nu waarschijnlijk, dat al de genoemde priesters en waarzeggers en zangers dat denkbeeld van PYTHAGORAS ontleend hebben? Ik erken het, geen hunner, voor zoo ver ons bekend is, was ouder dan PYTHAGORAS. Maar hoe weinig is ons van de oudere wijzen bekend? En is het aannemelijk, dat eene leerstelling, door PYTHAGORAS uit een vreemd land naar Italië overgebragt, zoo spoedig, ja bijna eensklaps door geheel Griekenland zou verbreid zijn geworden en alom zoowel bij dichters als bij wijsgeeren van geheel uiteenloopende denkwijze weêrklank zou gevonden hebben *, zoo er vroeger geen zweem van bestaan hadde [43]. Of is het eerder aannemelijk, dat dit een overoud gevoelen geweest zij, *παλαιός τις λόγος*, gelijk PLATO het in zijn Phaedo noemt, alwaar hij SOCRATES laat zeggen [44]: »Het is

slist: »Utrum vere Pythagorica sint an potius ex mystica disciplina petita, ut »incompertum in dubio me relinquere dico ad Ol. II, 75 sqq. et Fragm. »Thren. 5."

[42] IBYCUS, een' tijdgenoot van PYTHAGORAS, noemt hem *Ὀρφῆν ὀνομακλυτόν*. Cf. ULRICI, Gesch. d. Hell. Dichtk. I, p. 114.

* Zie beneden noot 49.

[43] BODE, die dit beweert, erkent het evenwel voor een onverklaarbaar raadsel: »Uebrigens," zegt hij, »bleibt die schnelle und allgemeine Verbreitung der Pseu»donymischen Dichtungen und Lehren des Orpheus..... immer ein Räthsel in der »Hellenischen Litteraturgeschichte." Gesch. d. Ep. Dicht. p. 134.

[44] PLATO, Phaedon. p. 70 C: *παλαιὸς μὲν οὖν ἔστι τις λόγος..... ὡς εἰσὶν ἐνθένδε ἀφικόμεναι (αἱ ψυχαὶ) ἐκεῖ, καὶ πάλιν γε δεῦρο ἀφικνοῦνται καὶ γίγνονται ἐκ τῶν τεθνεώτων.* Hetgeen OLYMPIODORUS tot opheldering van dit dogma aan-

»eene oude leer, dat de zielen, die uit dit leven gescheiden »zijn, in de onderwereld wonen, en dat zij vandaar weder »herwaarts terugkomen, en alzoo de levenden uit de gestorve- »nen geboren worden." Letten wij op den inhoud der door PLATO vermelde en door PINDARUS bezongene leerstelling, dan ontmoeten wij hier niet de eigentlijke Pythagorische *metempsychosis* of *zielsverhuizing*, maar alleen de *palingenesie*, *het herboren worden*, in deszelfs eenvoudigste voorstelling. Eene reden te meer, dunkt mij, om aan te nemen, dat deze dichter geen Pythagorische, maar oudere zoogenaamde Orphische leeringen gevolgd zij [44*].

Vatten wij nu het betoogde te zamen: dat HERODOTUS naar de waarschijnlijkste verklaring duidt op vroegere wijzen, die

---

voert, is van weinig waarde. Men vindt het aangehaald bij WYTTENB. ad Phaedon. p. 176. Onder deze benaming worden ook elders bij PLATO overoude godsdienstige en zedelijke begrippen aangevoerd: bijv. de Legg. IV, 7 p. 715 sq. wordt het begrip van het goddelijk opperbestuur genoemd *παλαιὸς λόγος*. Ibid. IX, p, 872, wordt van de leer der wedervergelding gezegd: *ὁ γὰρ δὴ μῦθος ἢ ὅ τι χρὴ προσαγορεύειν αὐτόν, ἐκ παλαιῶν ἱερέων εἴρηται σαφῶς*. Diezelfde leer wordt reeds door AESCHYLUS genoemd *τριγέρων μῦθος*, in Choëph. vs. 312.

[44*] Hieronder rekenen wij niet de gedichten, die in den tijd van PROCLUS onder den naam van ORPHEUS in omloop waren, deze zijn van lateren stempel en stammen blijkbaar van NEOPYTHAGORICI af. Daarin wordt de metempsychosis duidelijk geleerd, gelijk blijkt uit de fragmenten aangehaald door PROCLUS, Comment. in Platon. Lib. X de Rep. uitgegeven in Spicileg. Rom. van A. MAI., T. VIII. (Vgl. Rhein. Mus. f. Philol. 1845, p. 389 sq). Aldaar komen onder anderen deze verzen voor:

οὕνεκ' ἀμειβομένη ψυχὴ κατὰ κύκλα χρόνοιο (vulgo *χρόνοισι*)
ἀνθρώπων ζῴοισι μετέρχεται ἄλλοτε (v. *ἄλλοθεν*) *ἄλλοις*,
ἄλλοτε μέν θ' ἵππος ὅδε γίνεται.....
ἄλλοτε δὲ πρόβατον, τότε δ' ὄρνεον αἰνὸν ἰδέσθαι,
ἄλλοτε δ' αὖ κυνεόν τε δέμας, φωνή τε βαρεῖα
καὶ ψυχρῶν ὀφίων ἕρπει γένος ἐν χθονὶ δίῃ.

vóór PYTHAGORAS deze leer uit Egypte naar Griekenland overplantten; dat de Pythagoristen meerdere instellingen met de oude Orphici gemeen hadden; dat bij deze laatsten ook andere denkbeelden omtrent de ziel voorkwamen, die zich aan de leer der palingenesie aansluiten; dat PLATO deze meening vermeldt als eene gewijde of priesterlijke leerstelling; dat PINDARUS dezelve verkondigt op eene wijze, die met de Pythagorische leer niet volkomen overeenstemt: dan, dunkt mij, is het geenszins gewaagd aan te nemen, dat de leer der palingenesie reeds vóór PYTHAGORAS in de zoogenaamde Orphica is voorgedragen geworden, echter op eene zeer eenvoudige wijze, namelijk als een terugkeer uit den dood in dit leven; dat dezelve later door den Samischen wijsgeer meer in den eigentlijken Egyptischen geest opgevat en als metempsychosis of verhuizing der zielen uit het eene ligchaam in het andere, zoowel van menschen als van dieren, opentlijk geleerd is. Waaruit het zich dan gemakkelijk laat verklaren, dat deze algemeen voor den uitvinder of eersten verkondiger dier meening in Griekenland gehouden is.

Doch omtrent den auteur en den zin dier leerstelling in de Pythagorische school willen wij thans in een nader onderzoek treden.

Door velen wordt de voorganger van PYTHAGORAS, PHERECYDES van Syros, voor den auteur der metempsychosis gehouden [45]. HESYCHIUS MILESIUS en SUIDAS zeggen dit uitdrukkelijk, en ongetwijfeld hebben zij dit ouderen getuigen nage-

---

[45] Van dit gevoelen was PERIZONIUS ad Aelian. V. H. IV, 28. Het wordt tegengesproken door IRHOVIUS, de Palingen. II, c. 2, p. 224 sqq. STURZ, Pherecyd. Fragm. p. 13, coll. p. 9 en p. 53. vindt het niet onwaarschijnlijk, vooral op grond dat hij in Egypte zou geweest zijn. Dit is echter zelf twijfelachtig.

zegd [46]; echter zijn hunne berigten van geen groot gewigt. Meerder gezag heeft CICERO, die aangaande hem berigt [47]: »Quod literis exstet proditum, PHERECYDES SYRIUS primum dixit, »animos hominum esse sempiternos: — hanc opinionem di»scipulus ejus PYTHAGORAS maxime confirmavit." CICERO zegt hier wel niet, dat PHERECYDES de zielsverhuizing heeft geleerd, maar echter geeft het verband, waarin hij het gevoelen van dien wijze met dat van PYTHAGORAS brengt, aanleiding tot zoodanige opvatting. Ook zijn er oude schrijvers die beweren, dat in het algemeen alle Grieksche wijsgeeren, die de onsterfelijkheid der ziel hebben geleerd, tevens de metempsychosis hebben aangenomen, zoo als NEMESIUS [48] zegt: *κοινῇ μὲν οὖν πάντες Ἕλληνες οἱ τὴν ψυχὴν ἀθάνατον ἀποφηνάμενοι τὴν μετενσωμάτωσιν δογματίζουσι.* Dat dit echter te veel gezegd is, behoeft geen bewijs; eerder mogen wij dit van de palingenesie stellen, die aan de metempsychosis als het ware ten grondslag ligt en na de Orphici door de meeste oude wijsgeeren is aangenomen [49]. In dezen zin laat zich ook zeer goed verkla-

---

[46] Zie HESYCH. MIL. en SUIDAS, s. v. Φερεκύδης.

[47] CICERO, Tusc. Qu. I, 16.

[48] NEMESIUS, de Nat. Hom. § 50, p. 115 ed. Matthæi. Hetzelfde wordt gezegd door zijnen tijdgenoot GREGORIUS NYSSENUS, de Anima II, 7. Beiden vind ik reeds aangehaald door IRHOV. l.l. p. 225 sq.

[49] Men vindt er sporen van bij het hoofd der Eleatische school PARMENIDES, die volgens SIMPLICIUS in Phys. f. 9 A leerde: »dat de Godheid de zielen nu uit »het licht in de duisternis, dan weder uit de duisternis in het licht roept." Zie mijne uitgave van PARMENIDES, p. 272 sq. Ook bij den Ionischen wijsgeer HERACLITUS, die meer met de Orphici gemeeen had, vinden wij de leerstelling, »dat de »zielen op- en nederwaarts gaan, en dat het leven de dood der ziel, de dood het »herleven derzelve is." Zie Sext. Empir. Pyrrhon. III, 230, en andere plaatsen aangewezen door SCHLEIERMACHER, Heracleitos, in zijne Philos. u. vermischte Schriften, II, p. 119 sq. of in het Museum d. Alterthwiss, p. 494 sq. Ook SOCRATES volgens PLATO stemt met dit gevoelen in, zoo als uit de boven aangehaalde plaatsen Menon. p. 81, Phaedon. p. 70 enz. blijkt.

ren hetgeen CICERO als leerstelling van PHERECYDES opgeeft: »animos hominum esse *sempiternos*," dat de zielen *eeuwig* zijn, dat is: dat zij niet slechts na den dood blijven bestaan, maar ook vóór dit leven bestaan hebben: eene meening die van de leer der palingenesie onafscheidbaar is. Doch wat PHERECYDES hieromtrent eigentlijk moge geleerd hebben, zal voor de ouden zelven waarschijnlijk wel een raadsel geweest zijn, daar hij al zijne denkbeelden op eene symbolische en raadselachtige wijze heeft voorgedragen [50]. Als eerste verkondiger dier leerstelling mag dus teregt PYTHAGORAS worden aangemerkt. Wie kent niet het verhaal van dien Delischen visscher, Pyrrhus geheten, wiens naam slechts bij zijne vrienden en buren bekend was, ofschoon hij vroeger Aethalides, zoon van Mercurius, geweest was, daarna als Euphorbus voor Troje roemrijk gestreden had, vervolgens in het ligchaam van Hermotimus was overgegaan, later als visscher leefde, en na zijn' dood als de wijze van Samos herboren is. Mercurius had hem, toen hij nog Aethalides was, de gave geschonken van zich telkens bij zijne wedergeboorte zijnen vorigen levensloop te kunnen herinneren, om de kondschap daarvan aan de nakomelingen over te brengen. HERACLIDES PONTICUS heeft dit verhaal te boek gesteld, ook is het vermeld door DICAEARCHUS en CLEARCHUS, ofschoon deze eene andere genealogie volgen, waarin PYTHAGORAS als ook ALCE, eene schoone ἑταίρη, voor-

---

[50] Zie STURZ, Pherecyd. Fragm. p. 25. Dat dit ook van zijn gevoelen omtrent de ziel geldt, blijkt ten duidelijkste uit hetgeen PORPHYRIUS Antr. Nymph. 31 zegt: *τοῦ Συρίου Φερεκύδου μυχοὺς καὶ βόθρους καὶ ἄντρα καὶ θύρας καὶ πύλας λέγοντος, καὶ διὰ τούτων αἰνιττομένου τὰς τῶν ψυχῶν γενέσεις καὶ ἀπογενέσεις.* Dat zijn waarlijk wel *αἰνίγματα.* Welligt heeft tot het toeschrijven van dit gevoelen aan PHERECYDES aanleiding gegeven de door hem vermelde fabel van Aethalides, welke later met de zielsverhuizing van PYTHAGORAS in verband is gebragt. Zie de volg. noot.

komt [51]. Maar in de hoofdzaak stemmen zij overeen. Al die getuigen zijn vrij oud, ongeveer tijdgenooten van ARISTOTELES; en zij hebben hun verhaal zekerlijk weder van ouderen overgenomen: wie weet dus, zegt iemand welligt, of het niet van PYTHAGORAS zelven afkomstig kan zijn? Althans philologen, gelijk een WYTTENBACH, hebben dit niet durven verwerpen [52]. Ik voor mij echter, ofschoon erkennende, dat deze wijsgeer geenszins van zucht naar het fabelachtige en wonderbare is vrij te pleiten [53], meen dit sprookje eer te mogen houden voor eene parodie of satire van den eenen of anderen spotter, die daardoor de metempsychosis eens regt onwedersprekelijk wilde bewijzen. Altans dat deze leerstelling reeds vroeg den spotlust gaande maakte, kon niet missen, en één voorbeeld ervan ontmoeten wij reeds bij den dichter en wijsgeer XENOPHANES, die iets jonger was dan PYTHAGORAS. Deze verteIt namelijk in een gedicht, dat, als PYTHAGORAS eens iemand een' hond zag slaan, hij vol meêdogen uitriep: »Houd op met slaan! »in het arme dier woont de ziel van een' mijner vrienden, wien »ik aan zijn geluid herken [54]." Die plaats van XENOPHANES is

---

[51] DIOGENES LAËRT. Vit. PYTHAG. VIII, 4 sq. GELLIUS, N. A. IV, 11. Andere schrijvers, die dit verhaal vermeld of op onderscheidene wijzen versierd hebben, vindt men aangehaald bij IRHOVIUS l.l. p. 28—36. Van AETHALIDES had PHERECYDES verhaald, dat hij van MERCURIUS de gunst had ontvangen van beurtelings in de onder- en bovenwereld te verblijven. Zie Schol. Apollon. Argon. I, vs. 643 sqq. ZOËGA, de Obelisc. p. 299 not.

[52] WYTTENBACH. Disp. de Immort. An. Opusc. T. II, 521 zegt: »Quum non »constet, utrum eam retulerint tanquam *quae vulgo feratur,* an tamquam *quae certo »referenda sit ad Pythagoram,* non possumus ipsi statuere, tribuendumne sit illud »commentum ipsi Pythagorae, an posteriores scriptores de ipso finxerint. Neutrum »abhorret a verisimilitudine etc."

[53] Ἡ Πυθαγόρα τερατώδης σοφία wordt vermeld in XENOPH. Epist. I (Collect. Epist. Graec. J. C. ORELLII p. 47) aangehaald bij EUSEBIUS Praep. Eu. XIV, 12.

[54] XENOPHAN. Fragm. p. 56 meae edit.

te meer merkwaardig, omdat zij de oudste getuigenis is die er van de metempsychosis bestaat. Wij vinden erin eensdeels het bewijs, dat PYTHAGORAS zelf werkelijk de verhuizing der zielen ook in de ligchamen van dieren geleerd heeft, en ten anderen zien wij er uit, in welken zin zijne tijdgenooten die leer opnamen.

Dat dit dogma van de Egyptenaren ontleend is volgens het verhaal van HERODOTUS, is meer dan waarschijnlijk *. Doch omtrent de bedoeling van hetzelve is men het niet eens, of het namelijk door de Pythagoristen ernstig gemeend zij, of liever te houden zij voor eene fabel of allegorie, waarin zij de onsterfelijkheid der ziel inkleedden op eene wijze, die op het gevoel der menigte indruk konde maken †. ARISTOTELES zegt ergens, waar hij het naauw verband tusschen ziel en ligchaam opmerkt, »dat volgens de *Pythagorische fabelen* de ziel on»verschillig in dit of dat ligchaam gaat huizen [55]." Dit doelt op de metempsychosis. Sommigen hebben daaruit opgemaakt, dat volgens ARISTOTELES de Pythagoristen zelven die leer zouden hebben voorgedragen als eene fabel geschikt voor het volk; maar natuurlijker is het, dit gezegde met WYTTENBACH zoo te verstaan, dat ARISTOTELES het een fabel noeme, niet de Pythagoristen [56]. Beschouwen wij de metempsychosis in verband met andere Pythagorische leerstellingen, dan is het wel niet te ontkennen, dat zij daarmede niet in allen deele over-

* Vgl. ZOËGA, de Obelisc. p. 298, not. 7.

[55] ARISTOT. de Anima I, 3 extr.: *οἱ δὲ μόνον ἐπιχειροῦσι λέγειν ποῖόν τι ἡ ψυχή, περὶ δὲ τοῦ δεξομένου σώματος οὐθὲν ἔτι προςδιορίζουσιν, ὥσπερ ἐνδεχόμενον κατὰ τοὺς Πυθαγορικοὺς μύθους τὴν τυχοῦσαν ψυχὴν εἰς τὸ τυχὸν ἐνδύεσθαι σῶμα.*

† Zie de boven aangehaalde schrijvers, noot 3.

[56] Zie WYTTENB., Disp. laud. p. 535.

eenstemt. Hoe bijv. de zielsverhuizing overeen te brengen met het denkbeeld dat de ziel is eene harmonie; dat hare vermogens aan bijzondere organen van het ligchaam gebonden zijn? Om zoodanige redenen oordeelt RITTER, dat de metempsychosis niet anders dan zinnebeeldig door PYTHAGORAS kan genomen zijn [57]. Maar daarbij wordt uit het oog verloren, dat de Pythagorische leer geen systematisch geheel, geen gebouw was dat door zijnen stichter in deszelfs volkomenheid was daargesteld, maar dat de volgende Pythagoristen er vele wijzigingen in gebragt, en vele vakken er aan toegevoegd hebben, die met het geheel niet volkomen overeenstemden. Geen wonder dus, zoo bijv. de stellingen van PHILOLAUS met oudere meeningen moeijelijk in harmonie zijn te brengen. Maar bovendien hoe dikwijls missen wij zelfs bij de latere wijsgeeren eene volkomene overeenstemming tusschen hunne wijsgeerige redeneringen en hunne godsdienstige of zedelijke overtuiging; veel minder mogen wij dit bij de ouden verwachten, wier stelsels, indien wij ze zoo mogen noemen, veel minder omvattend en gesloten waren dan die der lateren; vooral zijn hunne meeningen betreffende de natuur en de zigtbare wereld met die betreffende het onzigtbare en goddelijke niet zelden moeijelijk overeen te brengen. De leer der zielsverhuizing moge met eenige physische dogmata der Pythagoristen in tegenspraak zijn; met hunne begrippen omtrent het geestenrijk en hunne daaruit afgeleide zedelessen, vormt zij een zamenhangend geheel en stelt de mystische zijde der Pythagorische wijsbegeerte daar.

Zij leerden, dat de zielen van goddelijken oorsprong waren,

---

[57] Zie RITTER, Gesch. d. Pyth. Philos. p. 215—219. Gesch. d. Philos. I, p. 422 sq. Vgl. boven noot 3.

weleer zalige geesten, maar om misdrijf uit hooger oord naar deze aarde verbannen; dat zij daar gedurende een' door het noodlot bepaalden tijdkring moesten omdolen en in de gestalten van verschillende dieren overgaan, totdat zij voor hun misdrijf hadden geboet: *τὴν ψυχὴν κύκλον ἀνάγκης ἀμείβουσαν ἄλλοτε ἄλλοις ἐνδεῖσθαι ζῴοις* [58]. Verder leerden zij, hetgeen daarmede in verband staat, dat er eene gemeenschap van regt bestond tusschen alle levende schepselen, als zijnde alle van éénen oorsprong en uitvloeisels van éénen geest, en dat het derhalve misdadig was dieren te mishandelen of te dooden [59]. Van daar bij hen de leer der onthouding van dierlijk voedsel, een voorschrift dat echter — in het voorbijgaan gezegd — te zeer tegen de inrigting der natuur strijdt, dan dat het stiptelijk kon worden in acht genomen, en van daar ook de door de Pythagoristen meer geleerd dan nagekomen is geworden [60]. Men vindt deze stellingen hoogst ernstig voorgedragen bij EMPEDOCLES, in deze punten een' ijverigen Pythagorist, en die daarom ook door de meeste oude schrijvers nevens PYTHAGORAS genoemd wordt. Zijn gedicht vangt aldus aan [61]: »Daar is een »wet des Noodlots, een eeuwig besluit der Goden, door sterke »eeden verzegeld, dat, zoo een der geesten zijne ledematen mis»dadig met schuld bezoedeld hebbe, de zoodanige driemaal »tienduizend jaren verre van het verblijf der zaligen zal rond-

---

[58] DIOG. LAËRT. III, 14. *κύκλον ἀνάγκης ἀμείβειν* drukt VIRGILIUS, Aen. VI, 748, uit door *rotam volvere.* Vgl. LOBECK, Aglaoph. p. 798 sq. Op die leer doelt CICERO, Tusc. V, 3, wanneer hij PYTHAGORAS in die bekende rede laat zeggen: »nos quasi in mercatûs quandam celebritatem ex urbe aliqua, sic in hanc vitam »ex alia vita et natura profectos etc." Daarmede stemt overeen het boven aangehaalde, bladz. 22 vgl.

[59] SEXT. EMPIR. adv. Math. IX, 127 en het boven aangehaalde, noot 27.

[60] Zie RITTERSH. in PORPHYR. Vit. Pythag. Nr. 34.

[61] In mijne uitgave van EMPEDOCLES, vs. 3 sqq.

»dolen in allerlei sterfelijke gestalten geboren wordende." En op eene zekere plaats sprekende over het dooden van levende wezens, zegt hij [62]: »Dat is niet voor den eenen regt, voor »den anderen onregt; maar er is éene wet, die voor allen geldt »in het ondermaansche en het hemelsche." Men ziet dus, het dogma der metempsychosis is geen op zich zelf staand denkbeeld, maar het hangt met andere Pythagorische stellingen te zamen. Hierin vond men het raadsel opgelost van 's menschen oorsprong, levenslot en bestemming, en tevens vond men erin een' zedelijken beweeggrond tot het bewijzen van liefde jegens alle schepselen en tot het betrachten van vroomheid en deugd [63], als zijnde overeenkomstig aan de wet en orde des heelals, en het eenigste middel om uit dit oord van ballingschap eenmaal in den vrijen aether terug te keeren.

Het was deze zedelijke strekking, waardoor de Pythagorische leer zich vooral boven die der Egyptische priesters onderscheidde, welke aan dit placitum meer algemeen ingang bij de Grieken deed vinden dan men anders had mogen verwachten. Werd de waarheid der leer in twijfel getrokken, men behield dezelve als μῦθος om op de gemoederen indruk te maken, ge-

---

[62] Aldaar vs. 403.

[63] Men ziet dit uit de boven aangehaalde verzen van XENOPHANES, noot 54; nog duidelijker uit de verzen van EMPEDOCLES, 410—417. Ook is dit zeer goed uitgedrukt in de bekende plaats van OVIDIUS, Metam. XV, 165-175, alsmede bij SENECA, Epist. 108, welke zegt: »PYTHAGORAS omnium inter omnia cognationem esse di»cebat et aliorum commercium in alias atque alias formas transeuntium. Nulla, si »illi credas, anima interit nec cessat quidem nisi tempore exiguo, dum in aliud »corpus transfunditur. Viderimus per quas temporum vices et quando pererra»tis pluribus domiciliis in hominem revertatur; interim sceleris hominibus ac par»ricidii metum fecit, cum possint in parentis animam inscii incurrere et ferro mor»suve violare in quo cognatus aliquis spiritus hospitaretur."

lijk het Homerische schimmenrijk. Het is mijns inziens niet te betwijfelen, of de volgende Pythagoristen, die wel bij de schim huns meesters zwoeren, maar niet in alles zijne leer aankleefden, konden de metempsychosis alleen in dezen laatsten zin opnemen. Gelijk ARISTOTELES dezelve onder de fabelen rangschikt, zoo komt zij ook als zoodanig voor in het geschrift *over de Natuur* van den zoogenaamden TIMAEUS LOCRUS, een werkje uit den *Timæus* van PLATO getrokken, gelijk mij voorkomt, door eenen lateren Pythagorist, die meende het daarin vervatte aan TIMAEUS als zijn oorspronkelijk eigendom te moeten teruggeven [64]. Wij lezen aldaar aan het slot de navolgende woorden: »Den hardnekkige en ongehoorzame »volge de straf der wet en de bedreiging met de wraak des »hemels en der onderwereld: dat namelijk aldaar onverbid»delijke straffen zijn weggelegd voor de schimmen der boos»doeners, en wat de Jonische bard zeer goed verzonnen heeft »dat de schuldigen aldaar lijden. Want," voegt hij er bij, »ge»lijk wij de ligchamen soms door onnatuurlijke middelen ge»nezen, als zij naar natuurlijke niet luisteren, even zoo be»dwingen wij de zielen door verdichte redenen, als zij zich »niet laten leiden door ware. Ook gewage men," dus gaat hij voort, »van die uitheemsche straffen, dat naar het be»sluit des noodlots de zielen in andere ligchamen verhuizen, »die eens lafaards in het ligchaam eener vrouw tot beschim»ping, die eens moordenaars in dat van een wild dier tot »tuchtiging, de zielen van wellustelingen in de ligchamen van »zwijnen, van ligtzinnigen en ijdelen in die van vogelen, van

---

[64] De latere Pythagoristen beschuldigden namelijk PLATO en ARISTOTELES en hunne aanhangers, dat zij het vruchtbaarste gedeelte der Pythagorische leer zich hadden toegeëigend. Zie PORPHYR. Vita Pythag. § 53. Dit gaf natuurlijk aanleiding tot zoodanige vindiciae.

»luijaards en lediggangers, dommen en onwetenden in die van »visschen" [65]. Tot dus verre de zoogenaamde Timaeus. Men ziet, deze schrijver stelt de fabelen van den Jonischen bard en de voorstelling der metempsychosis als eene uitheemsche of Egyptische leer nevens elkander, en wil beide aangewend hebben als een middel om de boozen af te schrikken en van misdrijf terug te houden. In welken zin PHILOLAUS de metempsychosis opgevat hebbe, vinden wij niet vermeld. Waarschijnlijk gold ook ten aanzien van dit punt, hetgeen CEBES bij PLATO omtrent eene andere leerstelling rakende de ziel van hem zegt, dat hij zich hierover niet duidelijk had verklaard [66]. Hetzelfde mag men zeggen van PLATO. Hij nam aan, volgens de Orphische overleveringen, dat de zielen vóór

---

[65] De laatste zinsnede luidt in het Grieksch alzoo: *λέγοιντο δ' ἀναγκαίως καὶ τιμωρίαι ξέναι, ὡς μετενδυομέναν τᾶν ψυχᾶν τῶν μὲν δειλῶν ἐς γυναικέα σκάνεα ποθ' ὕβριν ἐκδιδόμενα (ἐκδιδομέναν?), τῶν δὲ μιαιφόνων ἐς θηρίων σώματα ποτὶ κόλασιν, λάγνων δ' ἐς συῶν ἢ κάπρων μορφὰς, κούφων δὲ καὶ μετεώρων ἐς πτηνῶν ἀεροπόρων, ἀργῶν δὲ καὶ ἀπράκτων, ἀμαθῶν τε καὶ ἀνοήτων ἐς τὰν τῶν ἐνύδρων ἰδέαν.* Voor *ἐκδιδόμενα* zoude ik liever lezen *ἐκδιδομέναν*, scil. *ψυχᾶν*, dewijl men van de vrouwen moeijelijk zoo in het algemeen kon zeggen: *σκάνεα ποθ' ὕβριν ἐκδιδόμενα*. Het woord *ἀναγκαίως* in het begin baart eenige moeijelijkheid. WYTTENBACH, Disp. de Immort. Opusc. II, p. 535, verklaart het door *necessario*, in dezen zin: *ad quod statuendum ipsa vi veritatis ducimur;* dat is: *ex re et veritate*. Dit is echter eene zeer gedwongene verklaring, daar er geen de minste grond voor de noodzakelijkheid van die stelling wordt opgegeven. Liever neme men *ἀναγκαίως* in de gewone beteekenis van *ἐξ ἀνάγκης*, dat is hier: *volgens de wet des Noodlots*, en verbinde het met de volgende woorden: *ὡς μετενδυομέναν τᾶν ψυχᾶν ἀναγκαίως κτλ.* Zoo zegt PLATO, Legg. IX, 12, p. 872 extr. (ἡ Δίκη) *ἔταξεν ἄρα δράσαντί τι τοιοῦτον παθεῖν ταὐτὰ ἀναγκαίως*. In dezen zin noemt EMPEDOCLES vs. 1 de zielsverhuizing *ἀνάγκης χρῆμα*, *eene beschikking des noodlots*, en de Pythagoristen zeiden van die omwandeling der ziel: *κύκλον ἀνάγκης ἀμείβειν* (Zie noot 58).

[66] PLATO, Phaedon. c. 5 en 6, p. 61.

het ligchaam bestaan hadden en aan verschillende lotswisselingen onderhevig waren, en tracht dit op wijsgeerige gronden te bewijzen. Daarbij verwerpt hij evenmin de leer der zielsverhuizing, als de fabelen van den Tartarus en het volksgeloof aan geestverschijningen der afgestorvenen [67]; integendeel, meermalen voert hij dit dogma aan en hangt er zelfs een uitvoerig tafereel van op; nergens draagt hij het echter voor als een stellig gevoelen, maar veeleer als eene wijsgeerige fabel in dichterlijk gewaad ingekleed, zoo als in den *Phaedrus* en in het X boek der *Republiek*, soms ook met een' ligten tint van scherts overtogen, zoo als in den *Phaedo* [68]: waaruit wij kunnen opmaken, dat PLATO zich van de metempsychosis bediend heeft als van een beeld, waaronder hij wilde te kennen geven de verschillende trappen der vergelding, welke de zielen na den dood zullen ontvangen overeenkomstig hetgeen elk zich in zijn leven waardig heeft gemaakt. *

---

[67] Zie bijv. PLATO, Phaedon. p. 81 sq. Gorg. extr. p. 523 sqq.

[68] Phaedr. p. 248 sq. en de Republ. X, p. 618 sq. Phaedon. p. 81 sq.

* Omtrent den ingang, dien deze leer bij latere wijsgeerenge vonden heeft, vindt men behalve bij IRHOVEN, de Palingenesia, ook belangrijke aanwijzingen bij WYTTENB. in Phaedon. p. 210 sqq. CREUZER in Plotin. Opp. T. III, p. 124 sq. SCHUBERT, die Gesch. d. Seele (2te Aufl.) p. 653 sqq.

3 0112 126251120